

20.7.2021

EOAK/2914/2021

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

NUORISOKODIN MENETTELY KIINNIPIDOSSA

1 KANTELU

Kantelija arvosteli sijaishuoltopaikassa nuorisokodissa A tehtyä kiinnipitoa. Kirjoituksen mukaan hänelle syntyi kiinnipidosta vammoja.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta sijoittajakunta Espoon sosiaali- ja terveystoimi antoi lausunnon. Lausunnon liitteenä oli sosiaalityön kirjausmerkinnät. Nämä selvitykset ovat tämän ratkaisun liitteenä.

Lausunnon liitteenä oli myös nuorisokodissa A tehdyt rajoituspäätökset sekä kantelijaa koskevia nuorisokodissa A laadittuja päivittäismerkintöjä.

Pyysin Espoon sosiaali- ja terveystoimea hankkimaan minulle myös nuorisokoti A:n selvityksen. Tällaista erillistä selvitystä ei minulle toimitettu. Palaan tähän asiaan kohdassa 3.4 oikeusasiamiehen tiedonsaantioikeus.

3 RATKAISU

3.1. Rajoitustoimenpiteet lastensuojelulaissa

Totean ensin yleisesti rajoitustoimenpiteiden käytöstä seuraavan.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteiden tulee olla aina lapsen edun mukaisia.

Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin. Näitä ovat muun muassa lapsen oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän ja perhe-elämän suojaan, sananvapauteen ja omaisuuden suojaan sekä lapsen sivistykselliset oikeudet.

Lastensuojelulain tarkoittamia rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain laissa säädettyjen edellytysten täytyessä ja vain kustakin rajoitustoimenpidettä koskevasta pykälästä ilmenevään, siinä hyväksytyyn tarkoitukseen ja vain siinä määrin, kuin se on sijaishuollon tarkoituksen toteutumisen kannalta välttämätöntä.

Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide. Mikäli lievemmat toimenpiteet ovat asiassa riittäviä, rajoitustoimenpiteeseen ei saa ryhtyä lainkaan. Rajoitustoimenpiteiden on siis oltava järkevässä ja kohtuullisessa suhteessa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden. Rajoitustoimenpide on lopetettava tai sitä on lievennettävä välittömästi sen käytön tarpeen muuttuessa tai lakatessa.

Lapsella on sijaishuollon aikana oikeus saada hänen tarpeittensa mukaista sijaishuoltoa. Tähän sijaishuollon järjestämisvelvollisuuteen kuuluu osaltaan myös lapsen suojeleminen esimerkiksi hänen omalta vahingolliselta käyttäytymiseltään. Kun lastensuojelulaitokselle kuuluu velvollisuus huolehtia sijoitetun lapsen päivittäisestä hoidosta, sisältyy tähän huolehtimisvelvollisuuteen myös velvollisuus osana sijaishuoltoa turvautua laissa säädetyin edellytyksin rajoitustoimenpiteisiin silloin, kun lasta ei voida auttaa lievemmillä keinoilla.

Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä on aina varmistettava lapsen oikeusturvan toteutuminen. Oikeusturvaan kuuluu asianmukainen päätöksenteko rajoitustoimenpiteistä, niihin liittyvä lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen, rajoitustoimenpiteiden kirjaamisvelvollisuus ja oikeussuojakeinojen selvittäminen lapselle.

3.2 Lastensuojelulain tarkoittama kiinnipito

Lastensuojelulain 68 §:n mukaan laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Kiinnipitäminen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista sekä kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin.

Kiinnipitäminen voi pitää sisällään myös lapsen siirtämisen. Kiinnipitäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Kiinnipitämisestä on siihen turvautuneen henkilön annettava laitoksen johtajalle kirjallinen selvitys. Laitoksen johtajan turvautuessa kiinnipitämiseen on selvitys annettava 13 b §:ssä tarkoitetulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Kiinnipitämisen liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

3.3 Kantelijan kiinnipidoista saatu selvitys

Saamani selvityksen mukaan kantelijaan kohdistettiin tapahtumapäivänä useita peräkkäisiäkin kiinnipitoja. Kiinnipidoista tehtyjen kantelijalle tiedoksi annettujen ratkaisujen sekä ratkaisuihin

liittyvien laitoksen päivittäismerkintöjen perusteella kiinnipitoon johtaneet ja kiinnipitojen aikaiset tilanteet ovat olleet sellaisia, jotka minulle toimitettujen kuvausten ja asiakirjamerkintöjen perusteella ovat mahdollistaneet kiinnipidot. Koska olen joutunut tekemään arvioni pelkästään kiinnipidosta tehtyjen asiakirjamerkintöjen perusteella, ei minulla ole edellytyksiä arvioida asiaa muutoin.

Totean kuitenkin yleisesti seuraavan.

Kiinnipitoon ei voida ryhtyä esimerkiksi lapsen tottelemattomuuden tai passiivisen vastarinnan murtamiseksi. Lasta ei saa myöskään provosoida niin, että tilanne ajautuu kiinnipitoon. Lapsen sanalliset uhkaukset tai loukkaava kielenkäyttö eivät oikeuta kiinnipitoa. Kiinnipitoa ei voida koskaan käyttää rangaistuksena. Korostan vielä, että sen lisäksi, että kiinnipitämisen on oltava edellä mainitussa lainkohdassa tarkoitettulla tavalla välttämätöntä, sen on myös oltava lapsen käyttäytyminen ja tilanne kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa. Kiinnipitämiseen turvautumisen on oltava järkevässä ja kohtuullisessa suhteessa siihen lopputulokseen nähden, jota sillä tavoitellaan.

Kantelija on kertonut, että hänelle aiheutui kiinnipidosta vammoja. Nuorisokoti A:n kantelijaa koskevien asiakirjamerkintöjen mukaan vammat käteen ovat aiheutuneet muusta kuin kiinnipidosta. Edelleen näiden asiakirjojen mukaan vammoja ei ehditty tarkistamaan, ennen poliisin tuloa eikä myöskään kiinnipitojen jälkeen, koska kantelija vietiin poliisiasemalle.

Minulla ei ole mahdollisuutta asiaa enemmälti selvittää. Tämän takia totean yleisesti seuraavaa.

Mikäli lapselle aiheutuu näkyviä vammoja kiinnipidon yhteydessä, on terveydenhuollon ammattihenkilön tutkittava lapsi. Samoin on meneteltävä, mikäli lapsi pyytää tutkimuksen suorittamista tai kertoo aikuisille, että häneen on sattunut. Lapsen vammat, suoritettu tutkimus ja lapsen pyyntö on kirjattava siten kuin lastensuojelulaissa erikseen rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta säädetään.

Totean saamani selvityksen johdosta vielä seuraavaa.

Lapseen kohdistettu rajoituspäätös, siis myös kiinnipito, on hallintolain mukainen päätös, jolle on aina esitettävä perustelut. Päätöksen perusteluvollisuuden tarkoituksena on varmistaa, että asianosainen saa tiedon paitsi ratkaisun lopputuloksesta, myös sen perusteista. Päätöksen oikeellisuus on jälkikäteen mahdollista tarkistaa ainoastaan asianmukaisten perustelujen kautta. Perusteluilla on siis keskeinen merkitys sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksien käyttämisen ja niiden toteutumisen kannalta. Perustelujen avulla asianosainen voi arvioida tarvettaan turvautua muutoksenhakekeinoihin tai muihin oikeusturvakeinoihin, kuten esimerkiksi kantelun tekemiseen. Perustelut myös ohjaavat sosiaalihuollon asiakasta kiinnittämään huomiota niihin seikkoihin, joilla on, tai saattaa olla, merkitystä muutoksenhaun tai kantelun

kannalta. Asianmukaiset perustelut lisäävät myös sosiaalihuollon asiakkaan luottamusta päätöksiin.

Lastensuojelulain 74 §:ssä säädetään, että lain 65–73 §:ssä tarkoitettujen rajoitustoimenpiteiden käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi on lastensuojelulaitoksen asianmukaisesti kirjattava käyttämänsä rajoitustoimenpiteet.

Kirjaamisen tulee sisältää muun muassa rajoitustoimenpiteen kuvaus, toimenpiteen peruste ja kesto, toimenpiteestä päättäneen, sen käytännössä toteuttaneen ja siinä läsnä olleen henkilön nimi sekä tarvittaessa lastensuojelulain 66 §:n 1 momentissa ja 67 §:n 3 momentissa tarkoitettu erityinen syy. Lisäksi on mainittava toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Kirjausmerkinnöistä on selvittävä myös se, miten rajoitustoimenpide on tosiasiallisesti toteutettu ja onko samanaikaisesti tai peräkkäin käytetty eri rajoitustoimenpiteitä.

Kiinnipitamisestä on tehtävä kirjaukset lapsen asiakasasiakirjoihin sekä annettava kirjallinen selvitys. Selvitys toimitetaan sosiaalityöntekijälle. Selvityksessä on mm. kuvattava kiinnipitoon johtaneet olosuhteet mahdollisimman tarkasti, rajoituksen alku ja loppu, ketkä ovat osallistuneet kiinnipitoon, miten ja missä kiinnipito on toteutettu.

Korostan yleisesti, että rajoituspäätöksen perustelut sekä päätöstä koskevat kirjausmerkinnät, kuten myös siihen liittyvät lapsesta laaditut päivittäismerkinnät ovat valvonnan väline. Näiden asiakirjamerkintöjen perusteella lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus arvioida, onko rajoitustoimenpiteisiin ollut edellytyksiä. Lisäksi sosiaalityöntekijä voi kirjausten perusteella varsinkin erimielisyystilanteissa arvioida yhdessä lapsen ja laitoksen kanssa onko sijaishuoltopaikka toiminut asiassa lainmukaisella tavalla. Kirjausten avulla voidaan myös arvioida sitä, miten rajoitustoimenpiteiden käyttöä mahdollisesti voitaisiin tulevaisuudessa vähentää tai niiden käyttämisestä luopua kokonaan. Päätösten perustelujen sekä asianmukaisten kirjausmerkintöjen perusteella arvioidaan siis myös sijaishuollon laatua. Asianmukainen kirjaaminen on tärkeää myös työntekijöiden oikeusturvan kannalta.

Totean, että kantelijan kiinnipitoa koskeviin ratkaisuihin kirjatut perusteet kiinnipidoille ovat mielestäni osin puutteelliset verrattuna siihen, mitä rajoitustoimenpiteen käytön perusteista minulle toimitetuissa kantelijaa koskevista päivittäismerkinnöistä ilmenee. Ratkaisuihin ei siis ole kattavasti kirjattu niitä seikkaperäisempiä kuvauksia esimerkiksi kiinnipitoon johtaneista syistä, jotka ilmenevät sinänsä yksityiskohtaisesti kantelijaa koskevista laitoksen laatimista päivittäismerkinnöistä.

Tästä huolimatta olisi myös itse kiinnipitoa koskevaan ratkaisuun tullut kirjata hallintolain tarkoittamalla tavalla yksityiskohtaisemmat perustelut toimenpiteet käyttämiselle. Kuten edellä on todettu, on päätöksen perusteluilla merkitystä sille, voiko lapsi itse tai hänen huoltajansa tai sosiaalityöntekijänsä arvioida toimenpiteen lainmukaisuutta. Ei ole siis riittävää, että yksityiskohtaisemmat rajoitustoimenpiteen käyttämisen perusteet ilmenevät lapsesta tehdyistä päivittäismerkinnöistä, koska näitä merkintöjä ei yleensä anneta lapselle tai hänen huoltajalleen tiedoksi. Sen sijaan itse ratkaisu kiinnipidosta annetaan aina kirjallisesti tiedoksi myös lapselle itselleen.

Lastensuojelulain 74 a §:n mukaisesti lapsen kanssa on käytävä kiinnipito läpi sen jälkeen, kun tilanne on rauhoittunut. Lapsen kanssa on keskusteltava kiinnipitoon johtaneista olosuhteista ja siitä, miten jatkossa kiinnipidolta voidaan yhteistyössä välttyä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee seurata rajoituksen käyttöä ja arvioitava, onko se ollut oikeasuhtaista.

Saamani selvityksen mukaan rajoitustoimenpiteistä ja niihin johtaneista olosuhteista on sosiaalityöntekijä keskustellut kantelijan kanssa. On erittäin myönteistä, että rajoitustoimenpiteestä on keskusteltu lapsen kanssa jälkikäteen siten, kuin lastensuojelulaki edellyttää.

3.4 Oikeusasiamiehen tiedonsaantioikeus

Pyysin kantelukirjoituksen johdosta Espoon sosiaali- ja terveystoimea hankkimaan kantelun tutkimiseksi nuorisokoti A:n selvityksen. Pyynnöstäni huolimatta tällaista selvitystä ei minulle toimitettu. Sain käyttööni sen sijaan tapahtuma-ajalta nuorisokoti A:sta laaditut kantelijaa koskevat päivittäismerkinnät sekä kantelijaa koskevat rajoituspäätökset. Totean, että kiinnipitoa ei voida saattaa valituksena tuomioistuimen tutkittavaksi. Laitoksen selvityksellä tapahtumista on siten erityistä merkitystä lapsen mutta myös kiinnipitoon osallistuneiden ja sen toteuttaneiden oikeusturvan toteutumisen kannalta.

Tämän takia pidän tässä yhteydessä aiheellisena korostaa oikeusasiamiehen tietojensaantioikeutta ja sen merkitystä kantelujen tutkimisessa.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 7 §:n mukaan oikeusasiamiehen oikeudesta saada laillisuusvalvontaansa varten tarvitsemansa tiedot säädetään perustuslain 111 §:n 1 momentissa. Oikeusasiamiehellä on perustuslain säännöksen mukaan oikeus kantelun tutkimiseksi saada salassa pidettäviä tietoja muun muassa kunnan viranomaisilta ja muilta valvottavilta. Tämä tarkoittaa, että viranomaisen tai muun valvottavan on lausuntoa ja selvitystä laatiessaan ja sitä antaessaan asianmukaisesti ja totuuden mukaisesti annettava kaikki asiaan vaikuttavat tiedot ja selvitettävä kantelukirjoitus huomioon ottaen, mihin sen menettely on kulloinkin perustunut.

Oikeusasiamiehelle annettavat selvitykset ovat oikeudellisesti merkityksellisiä kirjallisia todistuksia, koska ne muodostavat (pää)osan, siitä näytöstä, jonka perusteella kantelun kohteen toimintaa arvioidaan ylimmän laillisuusvalvojan kirjallisessa kantelumenettelyssä.

Perustuslain 111 §:n mukaisen tietojensaantioikeuden on vakiintuneesti katsottu tarkoittavan sitä, että oikeusasiamiehen pyytämien selvitysten antaminen on virkatehtävä, jota koskevat yleiset virkavelvollisuudet. Tehtävien asianmukaiseen hoitamiseen kuuluu, että annettavat selvitykset ovat paikkansa pitäviä ja täydellisiä. Tästä on poikkeuksena oikeus olla todistamatta itseään vastaan (itsekriminointisuoja). Itsekriminointisuoja ei kuitenkaan sisällä oikeutta antaa paikkaansa pitämättömiä tietoja, vaan kyse on oikeudesta olla vaiti, jos on mahdollista, että tietojen antaja joutuisi tietojen antamisesta syytteen vaaraan. Pyydetty selvitys on aina annettava siltä osin, kuin se on syytteen vaaraan joutumatta mahdollista.

Totean vielä yleisesti, että ylimmän laillisuusvalvojan pyytämän selvityksen antamatta jättäminen tai sen antaminen tietoisesti puutteellisena tai totuudenvastaisena on vastoin perustuslaissa ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetussa laissa asetettua veloitetta antaa ylimmälle laillisuusvalvojalle tämän tarvitsemat tiedot.

3.5 Huomiot rajoituspäätösten valitusosoitusten epäselvästä sisällöstä

Kiinnitin huomiotani nuorisokoti A:ssa tehtyjen rajoituspäätösten valitusosoituksiin. Siltä osin kuin rajoituspäätöksistä on voinut valittaa hallinto-oikeuteen, sisältyy päätöksiin liittyviin valitusosoituksiin seuraava maininta: ”Hallinto-oikeuden perimistä oikeudenkäyntimaksuista säädetään tuomioistuinmaksulaissa (1455/2015)”.

Tuomioistuinmaksulain 5 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan tämän lain mukaista maksua ei peritä lastensuojelulain (417/2007) mukaisissa asioissa, lukuun ottamatta mainitun lain 16 c §:ssä tarkoitettuja, kuntien keskinäisiä korvauksia koskevia asioita.

Viittaus tuomioistuinmaksulakiin valitusosoituksissa on sinänsä asianmukainen, mutta saattaa antaa virheellisen kuvan valituksen maksullisuudesta ja on joka tapauksessa omiaan aiheuttamaan epäselvyyksiä siitä, tullaanko valittajalta perimään joku oikeudenkäyntimaksu. Maininta yksilöimättömyydessään saattaa tosiasiallisesti estää myös valituksen tekemisen, erityisesti silloin kun asianosaisena on alaikäinen lapsi.

Mielestäni valitusosoituksia tulisi pikaisesti täydentää siten, että siitä ilmenee myös tuomioistuinmaksulain mukainen valituksen maksuttomuus.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3 ja 3.5 esittämäni käsitykset nuorisokoti A:n ja myös Espoon sosiaali- ja terveystoimen tietoon. Kiinnitän Espoon sosiaali- ja terveystoimen huomiota kohdassa 3.4 eduskunnan oikeusasiamiehen tietojensaantioikeudesta todettuun.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Espoon sosiaali- ja terveystoimelle. Pyydän, että se antaa tiedon tästä päätöksestäni nuorisokoti A:lle.